

**Európai mobilitási
programok és támogatások
a kulturális szektorban**

Európai mobilitási programok és támogatások a kulturális szektorban (összefoglaló)

2000 óta az Európai Unió kulturális keretprogramjainak kiemelt témája a művészek és kulturális szakemberek mobilitása, amely különleges jelentőségű a közös európai kultúra megteremtése szempontjából: a program támogatja a művészek új közönséggel és alkotókkal való találkozását a tapasztalatcsere, a saját kreációik kibontakoztatása, valamint az inspirációmerítés elősegítésére. E mobilitási folyamat azonban napjainkban még nem mentes minden akadálytól.

Az ERICarts Intézet „Mobilitási kérdések – számít a mobilitás” címmel 2008-ban felmérést végzett a művészek és kulturális területen alkotók mobilitási lehetőségeiről Európában, majd a tapasztalatok alapján néhány ajánlást tett az EU és a tagállamok döntéshozóinak a meglévő akadályok felszámolására. E tanulmány rövid összefoglalója következik.

A tanulmány háttere

Hattagú szakértői csapat és 35 ország szakembereinek közreműködésével az ERICarts Intézet 2008. áprilistól októberig kutatta a kreatív/kulturális szektor mobilitási kezdeményezéseit, az Európai Bizottság megbízásából. A felmérés során információt gyűjtöttek Európa mobilitási trendjeiről, az egyes országokban a kérdéssel kapcsolatban folyó vitákról, eszmecserékről, a már létező mobilitási rendszerekről, a mobilitást támogató szervezetek fő motiváló okairól, illetve a mobilitási lehetőségekkel kapcsolatos legfőbb információforrásokról.

A felmérés eredményét terjedelmes, mellékletekkel kiegészített tanulmányban tették közzé, mely öt fejezetre osztható:

1. Háttér, módszertan, koncepció;
2. Változatos mobilitási környezet: trendek, mozgatórugók, gátló körülmények;
3. A már létező szakmai mobilitási programok;
4. A meglévő mobilitási programok hatásának és hatékonyságának értékelése;
5. Ajánlások a kiegyensúlyozottabb, produktívabb mobilitási programokért.

A mobilitás definiálása

A tanulmány nem pusztán a szakmai tapasztalatszerzésben hasznos, országhatárok közti alkalmi mozgásnak tekinti a művészek és kulturális szakemberek mobilitását, hanem mint állandó munkájuk szerves részét. Bár a tanulmány az egyének mobilitására fókuszál, de intézményi szinten is vizsgálja az utaztatást (pl. turnézó társulatok).

Kiindulásképpen 3 szakmabeli csoport különböztethető meg:

- Azok, akik mobilakká szeretnének válni. Számukra a mobilitási struktúrák különösen fontosak lehetnek. A mobilitás számukra lehet önálló döntés, de lehet a szakmai túlélés szülte kényszer is. Utóbbi esetben a mobilitás kérdése gyakran az adott ország támogatási és infrastrukturális rendszerével fonódik össze.
- Akik már mobilak és a mobilitás a szakmai gyakorlatuk állandó része. Számukra alapvető kérdés, hogyan birkózzanak meg a bürokrácia, valamint a szociális, adó- és vízum-szabályozások okozta nehézségekkel.
- Akik nem érznek azonnali késztetést, hogy mobillá váljanak (pl. népszerű nagyvárosok művészei, vagy nagy művészeti intézmények munkatársai) főképp, ha ez a családtól való elszakadást jelenti. Meggyőzésükben az intelligens motiválás a legnagyobb stratégiai kihívás.

Egyelőre nem létezik olyan megbízható és összehasonlítható adatbázis, mely a fentebbi csoportok méretét, mobilitásukat és lehetséges szükségleteiket foglalná össze. A tanulmány készítői EU-szintű empirikus felmérések végzését javasolják a kérdéskörben.

Az európai kulturális szakemberek mobilitását támogató projektek értékelése

A tanulmány készítéséhez 35 európai ország 344 országos, regionális és helyi szervezete, illetve nemzetközi szervezetek mobilitási projektjeinek adatait gyűjtötték össze. A kérdőíves vizsgálat során kilenc fontosabb finanszírozási kategóriát találtak; ezek:

- alkotói programok;
- részvételi támogatás különféle eseményekhez;
- kutatási ösztöndíjak / külföldre szóló ösztöndíjak;
- rövid távú ösztöndíjak;
- posztgraduális ösztöndíjak;
- piacfejlesztő ösztöndíjak;
- projekt/produkciós támogatások (pl. filmforgatáshoz, műfordításhoz);
- nemzetközi szakmai hálózatok támogatása;
- csoportos turnék támogatása (pl. zenei vagy táncos csoportok).

Továbbá megkülönböztethetők kimenő és bejövő támogatások is attól függően, hogy hazai vagy külföldi művészeket céloz meg a program.

Egy újabb szempontként a mobilitási programoknál hét fő célt különböztettek meg:

nemzetközi kapcsolatok javítása, karrierfejlesztés, kreativitás/alkotási lehetőségek, nemzetközi piacfejlesztés, tehetséggondozás, információgyűjtés és -megosztás, közös projektek.

Ha a fenti programokat és célokat összevetjük, kiderül, hogy számos országban a mobilitás továbbra is fontos eleme a különböző szintű (országos, regionális...) (bilaterális) kulturális együttműködési megállapodásoknak, és a mobilitási programokat afféle országimázs-promóciós eszköznek tekintik. A tanulmány javaslata szerint több olyan lehetőségre volna szükség, amely független a diplomáciai, politikai, gazdasági programoktól, célkitűzésektől.

A felmérés azt is mutatja, hogy az egyéni, „felfedező” ösztöndíjak helyett inkább a kreativitást és produktivitást ösztönző, illetve a „karrierépítő” mobilitási programok kerülnek előtérbe. A páneurópai hálózatokat támogató programokat számos ország az EU Kultúra keretprogramja felelősségének tekinti.

Az utóbbi években a kormányok, művészeti ügynökségek és alapítványok mobilitási programjai az új politikai célokra és nemzeti elsőbbségekre, mint például a kreatív ipar népszerűsítésére, kulturális sokszínűségekre és nemzetközi párbeszédre kezdtek fókuszálni.

A hiányosságok feltérképezése

A tanulmány értelemszerűen feltárta a mobilitás területén tapasztalható egyenlőtlenségeket és hiányosságokat is.

Állandó szakadék tapasztalható a források és az igények között: bár néhány országban nőtt a mobilitás-finanszírozás mértéke, a mobilitási támogatások általában nem elegendőek a kiutazás és kinttartózkodás minden kiadásának fedezésére. A támogatás mértéke ily módon behatárolja az adott utazó számára elérhető célországok körét.

Jelentős egyenlőtlenség van a kiutazást támogató programok száma és mértéke, illetve a művészek/szakemberek fogadását támogató, jóval kisebb számú alap lehetőségei között. Ez Európában Kelet-Nyugat, globálisan Észak-Dél egyenlőtlenségek fennmaradásához vezet. A legtöbb országban a külföldi művészek fogadása terén *a legnagyobb kihívást a pénzalapok, a programok és az infrastruktúra hiánya jelenti.* Ahogyan várható volt, egyenlőtlenségek vannak Európa különböző régiói között: az északi és nyugati országok a mobilitási lehetőségek szélesebb skáláját nyújtják, mint a közép- és kelet-európai országok.

Fejlesztő szemlélet alkalmazása

A tanulmány szerint fenntartandó a szereplők és finanszírozási források sokfélesége, továbbá a fejlesztő megközelítés alkalmazása, mely a mobilitást hosszú távú befektetésként értelmezi. E megközelítés 5 kulcsfontosságú pilléren alapul: *információ(a lehetőségekről) – felfedezés (mit lehet, hogyan) – források (anyagi, emberi) – méltányosság – fenntarthatóság.*

A következő ajánlások a fenti 5 alappillér alapján készültek az EU, a kormányok, regionális szervezetek, kutatók számára:

A kulturális sokszínűség dimenziójának alkalmazása a mobilitási programokra és támogatásokra:

A mobilitás népszerűsítését végző szervezetek legyenek képesek:

- a társadalmi és kulturális különbségek (f)elismerésére;
- biztosítani, művészeti és oktatási programok segítségével a kulturális különbségeket be- és elfogadó közönség alakulhasson;
- a nyelvi képességeket fejlesztő közös programok kialakítására.

Az alkotó mobilitási folyamatokat támogató mobilitási programok fenntartása

A mobilitást finanszírozók legyenek képesek:

- alkotóházi és utazási támogatást biztosítani, növelve a „beutazó” művészek/szakemberek számát;
- előnyben részesíteni az egyéni művészi fejlődést, felfedezést és képesség-építést – politikai célok nélkül;
- kiegészítő támogatás felajánlására, mely hosszabb utazásokat tesz lehetővé, illetve kapcsolatépítést a célterület helyi közönségével, szakembereivel;
- találkozók és projekt-kezdemenyezések támogatására;
- a jellemző támogatására: a kisebb kulturális szervezetek részvételének támogatására nemzetközi együttműködésekben;
- a fenntarthatóság és hálózatépítés támogatására a mobilitási folyamatban;
- hatásokra koncentrálni értékelő folyamatok bemutatására;
- a közvetítők további támogatására.

A kultúrdiplomácia és a nemzetközi kulturális együttműködési programok felülvizsgálata

Az európai kulturális közeg egyszerre egységes és változatos. Külföldön más országok művészeit gyakran országuk kulturális küldötteiként fogadják - a világ más tájain pedig az európai kultúra követeiként. Ennek megfelelően a kormányok, együttműködő ügynökségek és az EU szervei legyenek képesek:

- Európán kívül növelni a nemzeti kulturális intézetek és más kultúrdiplomáciai szereplők által szervezett közös programok számát, részben a már létező együttműködések támogatása (pl. EUNIC-hálózat, együttműködés az ASEF-fel), akár új kezdeményezések létrehozása révén (pl. Afrikában, Dél-Amerikában);
- bátorítani a transzregionális szervezeteket mobilitási programok létrehozására ott, ahol addig nem voltak ilyenek, és más európai régiókkal való együttműködés kezdeményezése

A kulturális szakemberek mobilitása az „Európai Kulturális Menetrend” (2007) és az „EU Kulturális Munkaterv” 2008-2010 stratégiai céljai közt szerepel. A Bizottság fokozott elkötelezettsége a mobilitás kérdéskörével kapcsolatosan válasz a kulturális szereplőktől és hálózatoktól érkező kérésekre, miszerint a Bizottságnak a Kultúra 2007-2013 keretprogramon túlmenően is forrásokat kellene biztosítania munkájukhoz. A következő ajánlatok az Európai Uniónak szólnak:

- a) Művészeknek/kulturális szakembereknek szóló mintaprogram bevezetése 2009-ben, a következő hangsúlyokkal:
 - kiegészítő mobilitási támogatási alap létrehozása;
 - a különféle felhasználói csoportok (pl. támogatók, közvetítők, szakemberek) számára kidolgozott, határokon átnyúló képzési modulok létrehozása, a mobilitási tapasztalatok átadásának megkönnyítésére – ahol a trénerek között a művészek/kulturális szakemberek is jelen vannak;
 - online mobilitási eszközök fejlesztése az információ és háttérismeretek jobb terjesztéséhez. A fejlesztésbe bevonandók a különféle európai szintű ügynökségek, alapítványok, mobilitási információ-szolgáltatók, illetve regionális szervezetek és egyéni szakértők is.
- b) Újabb tevékenységi területek bevezetése a Kultúra 2007-2013 keretprogramban, illetve a Kultúra program következő generációjában:
 - többéves együttműködési projektek: támogatás bevezetése olyan nemzetek közötti kulturális kapcsolatok kiépítéséhez, illetve projekt-együttműködésekhez, ahol a változatos kulturális háttérrel rendelkező művészek/kulturális szakemberek mobilitásának elősegítése a cél;
 - rövidebb távú együttműködések támogatása: az informális mobilitási infrastruktúra erősítése (pl. szállás és műterem a művészeknek);
 - az elemző és disszeminációs programok támogatása:
 - adatgyűjtés a művészek, kulturális szakemberek mobilitásáról;
 - a mobilitási programok pozitív értékelési rendszerének fejlesztése, amely a végtermékek helyett a hatásokra koncentrál;
 - eredményjelző tábla létrehozása, melyen az követhető nyomon, hogy a kormányok hogyan kezelik a mobilitás gátjait a kulturális szektorban.
- c) A nyitott koordinációs módszer alkalmazása (OMC) a mobilitás területén is. Különösen: a művészek és kulturális szakemberek mobilitási feltételeinek javítására létrehozott szakértői csoport ösztönzése arra, hogy:
 - a tagállami jó gyakorlatok terjesztése révén ösztönözzék a mobilitási politikák fejlesztését;
 - alakítsanak ki állandó párbeszédet az összes érintettel (pl. kulturális platformok, európai szervezetek, művészeti tanácsok, nemzeti ügynökségek, helyi szervezetek);
 - kezdeményezzenek közös gondolkodást a mobilitási indikátorokról, illetve építsenek ki munkakapcsolatot az Eurostat kulturális munkacsoporttal és keressék az együttműködést a mobilitás-kutatás területén kompetens szervezetekkel az indikátoroknak a mobilitási alapokra/programokra gyakorolt hatásáról.
- d) Az EU Leonardo és Grundtvig programjai adta lehetőségek használata a művészek közötti tapasztalatcsere- és mobilitási programok javítására.

- e) Az Európán kívüli és belüli mobilitási áramlás egyenlőtlenségeinek kezelése a Strukturális Alapok és az Interreg IV program, illetve az EU Szomszédsági Politika segítségével.
- f) Nemzetközi mobilitási együttműködések támogatása; ennek kulcsa a jobb piaci feltételek és a helyi infrastruktúra (pl. alkotóházak) támogatása. Az ilyen kezdeményezések egyúttal az „agyelszívás” problémájának kezelésében is segíthetnek.
- g) Az Európa az állampolgárokért program tapasztalataira építve újfajta mobilitási programok kiépítése, melyek kiemelt szempontja a tolerancia kultúrája és a kölcsönös megértés elterjesztése.

Bár a szakértői csoport a fentebbi ajánlásokat realisztikusnak értékeli, fontos kiemelni, hogy mindezen törekvések csak tervek maradnak, ha nem sikerül felszámolni a mobilitás útjában lévő akadályokat, melyek oka gyakran a tagállamok következetlen vízum-, adó- és szociális szabályozás-rendszere.

Ezen akadályok legyőzéséhez, a kulturális szektor és a kreativitás támogatásához fontos, hogy az európai és nemzeti hatóságok kövessék a következő ajánlásokat:

- fokozatosan összehangolják a pénzügyi és szociális terület fogalom-meghatározásait, eljárásait, (pályázati) űrlapjait;
- egyszerűsítsék az eljárásokat és csökkentsék a vízum, valamint a munkavállalási engedély költségeit;
- a létező online információs rendszerek kapacitását és együttműködését növeljék, javítsák;
- hozzanak létre, illetve támogassanak az egyes országok jogi és szociális szabályozásairól szóló képzéseket.

E kérdések részletes vizsgálatával az ECOTEC 2008 végén – 2009 elején zajló kutatása foglalkozik.

Bővebb információ:

A KultúrPont Iroda honlapján:

www.kulturpont.hu/ericartstanulmany